

opettaminen oli heidän käsityksissään kaukana merkityksellisestä elämäntyöstä. Viitaten myös muilla yhteiskunnan sektoreilla tehtyihin tutkimuksiin Goodson esittää, että olemme ehkä todistamassa alkua merkitykselliselle ”pois kääntymiselle” yhdestä tärkeimmistä kollektiivisen pyrkimyksen ja sosiaalisen sitoutumisen paikoista – julkispalvelujen työpaikasta.

Vappu Sunnari, Tuija Huuki ja Ann Tallavaara pohtivat uusliberalistiselle arvopohjalle rakentuvan globalisaation merkityksiä kouluille. Erityisesti he kiinnittävät huomiota naisen kehon välineellistymiseen markkinoinnin palveluksessa. He lähestyvät kysymystä analysoimalla tutkimusprojektinsa 11–12 -vuotiaiden pohjoissuomalaisen koululaisten kirjoituksia siitä, millaiset tytöt ja pojat ovat luokallaan suosittuja. Tulokset osoittavat hätkähdyttävällä tavalla ulkonäön ja ”hyvännäköistämisen” merkityksen tyttöjen suosion perusteena. Sunnari, Huuki ja Tallavaara väittävät, että koulut eivät ole vapaita uusliberalistisesta kuluttajuusmentaliteetistä, vaan niissä vahvistuu tarve näyttäviin performansseihin osana koululaisten, etenkin tyttöjen, jokapäiväistä elämää.

Ikäihmisten yliopistossa opiskelevien naisten pohdinnat omista opiskelukokemuksistaan ja itsensä määrittelyistä opiskelijoina ovat kysymyksiä, joita *Hanna Ojala* pohtii artikkelissaan. Ojala tarkastelee elinikäisen oppimisen ja iän välisiä suhteita sekä analysoi naisten kertomia kokemuksia suhteessa nykyiseen yhteiskunnalliseen ja koulutuspoliittiseen tilanteeseen. Artikkelin nostaa esiin ambivalenssin vanhan naisen opiskelun ja elinikäiseen opiskeluun liitettyjen yhteiskunnallisten ja kulttuuristen normien välillä. Nähdäänkö kulttuurissamme elinikäinen oppiminen välineellisenä ja työelämälähtöisenä vai sivistyksellisenä, ihmisen kasvuun liittyvänä toimintana?

IVOR GOODSON

ALL THE LONELY PEOPLE: TAISTELUA HENKILÖKOHTAISEN MERKITYKSEN JA JULKISEN TARKOITUKSEN PUOLESTA

Viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana olen tehnyt yhteiskunnallista tutkimusta erilaisissa kasvatuksellisissa ja koulutuksellisissa sekä poliittisissa konteksteissa. Useimmiten tutkimukseni kohteena ovat olleet julkiset palvelut – pääasiassa koulutuspalvelut, mutta myös terveydenhuolto, poliisi ja sosiaalipalvelut. Väittäisin näiden tutkimushankkeiden myötä oppineeni tuntemaan julkispalveluiden ekologian: tavan, jolla ihmiset ohjaavat ammatillista elämäänsä ja sitä kautta tuottavat ammatillisia ja henkilökohtaisia merkityksiä ja missioita. Tässä puheenvuorossa tarkastelen kutsumuksen ja julkisen tarkoituksen legitiimaatiokriisiä.

Jokaisessa uudessa tutkimusprojektissa, jossa olen ollut mukana viimeisen viiden vuoden aikana, olen havainnut dramaattisen muutoksen tavassa, jolla ihmiset puhuvat elämästään. Suuri osa tutkimuksestani on elämäshistoriatutkimusta: ihmisten ammatilliseen kontekstiin paikantuvien elämäntarinoiden yksityiskohtaista historiallista tarkastelua. Levinson (1979), Levinson & Levinson (1996) ja Sheehy (1998) ovat tutkimuksissaan osoittaneet, miten useat ihmiset määrittävät elämänsä tietyn keskeisen unelman, mission tai tavoittelemansa idean ympärille. Nämä ideat voivat vaihdella vaatimattomasta sankarillisesta, mutta ne ovat elämäntarinoiden kerronnassa keskeisiä. Unelmat, lempiprojektit tai missiot ovat toimineet ihmisillä strategisina elämänrakentamisen ohjaajina tarkoituksellisen ja merkityksellisen elämän elämiseksi. Ilman näitä unelmia elämästä saat-

taisi tulla maallista ja muodotonta – elämää ilman läpikulkevaa merkitystä tai voimaa-antavaa intohimoa. Tällaisella unelmattomuudella olisi syvemmälle ulottuva merkitys kuin vain siirtyminen modernistisesta myytistä postmoderniin kollaašiin: se kuvastaisi vakiintuneiden elämän tekemisen tapojen eroosiota.

Suurin osa viimeaikaisesta työstäni on kohdistunut ammattilaisten elämä- ja työhistorioihin. Tässä työssä minun on ollut mahdollista tavoittaa yksityiskoh- taisten henkilökohtaisten kuvausten kautta sitä tapaa, jolla ihmiset hallitsevat elämäänsä. Näissä kuvauksissa tulee ennen kaikkea näkyväksi se, miten ihmiset tuottavat elämäänsä tarkoituksellisuuden ja merkityksellisuuden kokemuksi työs- sä ja henkilökohtaisessa elämässään. Usein ajattelen, että työni on joillain ta- voilla samanlaista kuin luonnontieteilijän, joka tutkii ympäristömuutosten vai- kutuksia tiettyjen lajien elinympäristöön. Tällainen tutkimustyö tuottaa ajan mittaan hienovaraisille huomioille rakentuvan käsityksen käynnissä olevan muu- toksen dramaattisuudesta. Ilmaston globaali lämpiäminen on tuottamassa täl- laista dramaattista muutosta tällä hetkellä luonnossa.

Myös tutkimukset, jotka kohdistuvat ammatillisuuteen ja työhön, alkavat vähitellen tuottaa samantyyppisiä tilannekuvia dramaattisesta muutoksesta. Olen viimeisten viiden vuoden aikana johtanut yhdessä professori Hargreavesin kanssa Spencer Foundationin rahoittamaa laajaa tutkimusryhmää, jonka tavoitteena on tarkastella ajan myötä tapahtunutta muutosta amerikkalaisissa ja kanadalai- sissa kouluissa. Tutkimushanke perustettiin tarkastelemaan 30–40 vuoden jak- sojen aikana kouluissa tapahtuneita muutoksia. Tähän päästäksemme olemme haastatelleet eri opettajakohortteja: viisi- ja kuusikymmenluvun opettajia (ko- hortti 1); seitsemän- ja kahdeksänkymmentäluvun opettajia (kohortti 2); ja yh- deksänkymmentäluvulta lähtien opettajan työssä toimineita opettajia (kohortti 3). Haastattelut keskittyivät opettajien yksityiskohtaisiin elämän- ja työhistori- oihin tuottaen näin tilannekuvia ammatillisesta elämästä ja työstä.

Tutkimuksessa on mahdollista kokea oivaltamisen hetkiä. Kohdalleni tällai- nen hetki osui tilanteessa, jossa testasimme haastattelusuunnitelmaa kolman- nen kohortin opettajilla. Olimme lisänneet haastattelun loppuun kysymyksen ”Onko elämässäsi sellaisia työn ulkopuolisia kiinnostuksia tai projekteja joista haluaisit kertoa meille?” Kohorttien yksi ja kaksi opettajat olivat puhuneet opet- tamisestaan itselleen keskeisenä projektina, usein intohimona. Opettaminen oli monille (vaikka ei tietenkään kaikille) heidän elämäntyönsä ja jatkuvan intohi- mon ja sitoumuksen lähde. Opettaminen antoi heidän elämälleen henkilöko- haista, kollektiivista tai ammatillista merkitystä, syvälle ankkuroituneita arvoja ja

uskomuksia. Heidän ammatillisessa elämässään henkilökohtaiset merkitykset ja julkiset tarkoitukset pysyivät tasapainossa ja tuottivat kokemuksen tärkeästä elä- mäntyöstä.

Kysymykseeni vastanneilta kolmanteen kohorttiin kuuluvilta opettajilta tämä tarkoituksellisuuden tunne oli ilmeisesti luhistunut. Haastattelun alkupuolella he totesivat, että opettaminen oli ”vain työ”; ”vain tilipussi”; ”tulen paikalle ja teen mitä minun käsketään tehdä kahdeksasta viiteen”; ”seuraan sääntöjä”. Heidän toimintastrategiansa oli osallistua minimaalisesti, ja opettaminen oli heidän käsityksissään kaukana merkityksellisestä elämäntyöstä. Minun oivalluk- seni syntyi, kun opettajat puhuivat muista mielenkiinnon kohteistaan. Muutos heidän ruumiinkielellään oli täydellinen: he nojasivat eteenpäin tuoleissaan, sil- mät loistivat, kädenliikkeet elävöityivät. Entä oliko heillä muita mielenkiinnon kohteita:

Voi kyllä, minulla on suunnitelmissa hoitaa itseni ulos seuraavassa kah- dessa vuodessa ja avata kauneushoitola... Olen niin innoissani.

Opiskelen iltaisin toimintaterapeutiksi, en jaksaa odottaa sitä kun pääsen aloittamaan uuden elämäni.

Säästän, jotta voin jäädä eläkkeelle viisikymppisenä – se on vain viiden vuoden päässä... sitten elämäni alkaa.

Näyttää siltä, että näille ammatilaisille työpaikka ja siihen kiinnitetty merki- tykset eroavat dramaattisesti edeltävien sukupolvien kokemuksista. Olisiko opet- taminen kuitenkin poikkeus? Kuitenkin myös toiset tutkimukset viittaavat sa- mantyyppiseen ilmiöön: kasvava määrä tutkimuksia näyttää viittaavan henkilö- kohtaisen merkityksen ja kollektiivisen, julkisen tarkoituksen kriisiin länsimai- sen elämän sydämessä. Nämä tutkimustulokset vahvistavat uskoani siihen, että uusi maailmanjärjestys on perustavanlaaisessa vaarassa hävitä taistelun omien kansalaistensa sydämistä ja mielistä.

Richard Sennett kertoo omasta valaistumisestaan sveitsiläisessä vuoristo- matkailukohteessa, Davosissa, jossa hän on viime vuosina osallistunut liike-elä- män ja poliittisen eliitin talvikokouksiin. The World Economic Forum at Davos’in ”toiminta muistuttaa paremminkin hovia kuin konferenssia. Sen hallitsijat ovat suurien pankkien ja kansainvälisten yhtiöiden johtajia” (Sennett 1999: 66). Sennett löytää kuitenkin ongelman tämän toiminnan ytimeä: hänen mielestään tämä hallinto on menettämässä taistelun tavallisten ihmisten sydämistä ja mielistä. Oudolla ja syvästi lannistavalla tavalla tämä on kuin uusinta siitä, miten löydyt

kommunistiset hallinnot jo ennen globaalin taistelun häviämistä menettivät omien kansojensa sydämet. Tarkasteltuaan uusia sosiaalisia suhteita ja asemia työpaikoilla Sennett toteaa:

Yksi modernin kapitalismin tarkoituksettomista seurauksista on, että paikan arvo on vahvistunut ja samalla nostattanut yhteisöllisyyden kaipuuta. Kaikki emotionaaliset olosuhteet, joita olemme tutkimuksessamme kohdanneet työpaikoilla, synnyttävät tällaista kaipuuta: joustavuuden tuottama epävarmuus, syvälle juurtuneen luottamuksen ja sitoutumisen puuttuminen; tiimityön pinnallisuus; mutta ennen kaikkea pelko, että epäonnistuu tulemaan joksikin omassa elämässään, elämän tekemisessä oman työnsä kautta. Kaikki nämä vallitsevat olosuhteet pakottavat ihmisiä hakemaan toisen kohteen kiintymykselle ja syvyyden kokemuksille. (emt. 138)

Voi olla, että se, mitä näemme, on alku merkittävälle pois kääntymiselle yhdestä tärkeimmistä kollektiivisen pyrkimyksen ja sosiaalisen sitoutumisen paikasta – julkispalvelujen työpaikasta. Toinen puoli tätä liikettä on kääntyminen kohti yksilöllistä, henkilökohtaista kuluttamista, erityisiä etuja, tai yksityisiä misioita. Tällainen julkisesta ja yhteisestä pyrkimyksestä pois kääntyminen tavaataan useimmiten yhteiskunnissa, joilta puuttuu legitiimi moraalinen missio. Esimerkiksi käy apartheidin aikainen Etelä-Afrikka:

Useat valkoiset sivulliset, jotka älyllisesti vastustivat apartheidiä, asettuivat passiiviseen oppositioon. He vetäytyivät yksityiselämäänsä, irrottautuivat uutismediasta, kieltäytyivät keskustelemasta politiikasta ystäviensä kanssa, ja uppoutuivat intensiivisesti yksityisiin ajanvietteisiin, kuten urheiluun, lomailuun ja perheeseensä. (Marshall, 2001: 9)

Robert Putnam on amerikkalaisen elämän tutkimuksessaan dokumentoinut amerikkalaisen julkisen pyrkimyksen luhistumisen. Hän vertaa nykyistä ”generation-x:ää” 1960-luvulla sosiaaliseen ja poliittiseen valta-asemaan nousseeseen suurten ikäluokkien sukupolveen:

Toisin kuin suuret ikäluokat, jotka aikanaan olivat poliittisia toimijoita, x:t eivät ole koskaan kiinnittyneet politiikkaan, vaan he painottavat henkilökohtaista ja yksityistä yli julkisen ja kollektiivisen. He ovat tämän lisäksi visuaalisesti suuntautuneita, ikuisia surffareita, monitoimijoita, interaktiivisen median erityisasiantuntijoita. Tätä sukupolvea on sekä henkilökohtaisessa että kansallisessa mielessä muokannut epävarmuus (erityisesti hidas taloudellinen kasvu, inflaatiolle altis 70- ja 80-luku),

turvattomuus (kaikkien niiden kohdalla, jotka ovat avioerorajähdyksen lapsia) ja kollektiivisten menestystarinoiden puute – ei voitokasta Normandian maihinnousua ja Hitlerin kukistamista, ei innostavia vapausmarsseja Washingtonissa ja rasismien ja sodan kukistamista, ei lähestulkoon ainuttakaan suurta kollektiivista tapahtumaa. Ymmärrettävistä syistä tämä kohotti onkin sisäänpäin kääntynyt. (Putnam, 2001: 259.)

Putnam näyttää, miten sosiaalinen toiminta ja julkiset pyrkimykset ovat dramaattisesti rapautuneet amerikkalaisen elämän jokaisella tasolla. Aikaisemmin käyttämäni luonnontutkimuksen analogian kielellä voitaisiin todeta, että globalisaation tuottama ilmastonmuutos tuhoaa sosiaalista elinympäristöä ennenkuulumatonta vauhtia. Nämä muutokset ovat tapahtuneet yhden sukupolven aikana, mikä on äärettömän lyhyt ajanjakso ihmisen historiassa.

Keski-ikäiset ovat nuoria aktiivisempia järjestäytymisessä, he käyvät useammin kirkossa, äänestävät useammin, sekä lukevat että katsovat uutisia useammin, ovat vähemmän ihmisvihamielisiä ja enemmän ihmisystävällisiä, ovat kiinnostuneimpia politiikasta, työskentelevät useammin yhteisöllisissä projekteissa, ja tekevät enemmän vapaaehtoistyötä. (emt. 247–8.)

Putnam toteaa muutoksen seurausten ulottuvan haluihin, tarkoituksiin ja merkityksiin:

Kaikki sosiaaliset verkostot eivät ole näivettyneet. Kapeat, yksisäikeiset, ”surffailu”-vuorovaikutussuhteet korvaavat vähitellen tiheät, monisäikeiset, hyvin harjoitetut siteet. Yhä useammat sosiaalisista suhteistamme ovat ainutkertaisia, erityiseen tarkoitukseen solmittuja ja itseorientoituvia. Kuten sosiologi Morris Janowitz jo useita vuosikymmeniä sitten ennusti, olemme kehittäneet rajallisen vastuun yhteisöjä, joita voidaan kutsua myös – kuten sosiologit Claude Fischer, Robert Jackson ja heidän kollegansa toivorikkaasti kutsuivat – henkilökohtaisiksi yhteisöiksi. Lyhytaikaisemmat, yhden tarkoituksen ympärille rakentuneet organisaatiot ovat korvanneet laajat, paikallistoiminnalle, pitkälle historialle, moninaisille tavoitteille perustuvat organisaatiot. (emt. 183–4.)

Nämä tendenssit heijastavat muutoksia sekä sosiaalisissa ja poliittisissa pyrkimyksissämme että niissä keinoissa, joita olemme käyttäneet pyrkimysten toteuttamiseen. Tämä muutos – kuten globaali ilmastonmuutos – tekee tuhoa ennennäkemättömällä vauhdilla ja ulottuvuudella. Koska muutoksen seuraukset osuvat henkilökohtaisen merkityksen, mission ja motivaation ytimeen, emme vielä tiedä, mitä se kokonaisuudessaan ihmiskunnalle merkitsee. Todennäköistä

on, että valistuksen ajan jälkeen jokseenkin vakiintuneeksi muodostuneet käsityksemme siitä, mitä ihmisenä oleminen on, tulevat muuttumaan. Samalla mullistuksia tulevat kokemaan sellaiset keskeiset kysymykset, kuten mistä elämä tai ura muodostuvat. Välillisesti tällä voi olla vaikutusta myös muihin käsitteisiin, kuten rakkaus, sitoutuminen, yhteisö – jopa Jumala. Syyt tällaiseen sosiaaliseen mullistukseen voidaan johtaa ilmastomuutoksen aiheuttajiin.

1980- ja 90-luvuilla oli muodissa hallinnon toimintojen ja palveluiden sääntelyn poistaminen. Alle kahdessakymmenessä vuodessa globaalit markkinat onnistuivat suodattamaan liiketalouden piiriin suuria osia valtion hallinnon alle kuuluneista toiminnoista, mukaan lukien esimerkiksi joukkoliikenteen ja telekommunikaation. Nyt liiketalous on kääntänyt huomionsa kohti viimeistä inhimillisen toiminnan itsenäistä sektoria: kaupallisuus on tunkeutunut itse kulttuurin, kulttuuristen rituaalien, yhteisöllisten tapahtumien, sosiaalisten kokoontumisten, taiteiden, urheilun ja pelien, yhteiskunnallisten liikkeiden sekä kansalaistoiminnan alueelle. (Rifkin, 2001:10.)

Jeremy Rifkin toteaa:

Tulevina vuosina tärkeänä kysymyksenä tulee olemaan se, voiko sivilisaatio selvitä hengissä huomattavasti vähennetyn hallinnon ja kulttuurisen sektorin voimin tilanteessa, jossa kaupallinen sektori jää jäljelle ensisijaisena ihmiselämän välittäjänä. (emt.)

Yhteiskuntatieteilijöille on keskeistä pohtia tässä tilanteessa, mistä meidän tulisi etsiä vastausta Rifkinin kysymykseen. Jos tutkimme inhimillistä ekologiaa, aivan kuten jos tutkisimme luonnon ekologiaa, voimme todeta merkkien näytävän hälyttävän selviltä. Inhimillinen elämä muuttuu hämmästyttävän nopeasti; jo olemassa olevat sosiaaliset ja yhteisölliset siteet ja pyrkimykset ovat purkautumassa. Tämän rinnalla ovat työhön, uraan, rakkauteen ja sitoutumiseen liittyvät merkitykset maanjäristyksenomaisen muutoksen kohteina, niin että muutoksia saattaa tulla jopa itse käsitykseen siitä, mitä viimeisten kahden tai useamman vuosikymmenen ajan on ajateltu ihmisyyden olevan.

Yhtenä tätä mullistusta edistävänä voimana on kaupallistuminen sekä sosiaalisen ja yhteisöllisen elämämme merkittävä yksityistyminen. Tähän asti sosiaalisella ja julkisella tasoilla on tyypillisesti toiminut sekatalous, jossa yksityinen ja kaupallinen asettuivat julkista sektoria ja julkispalveluita vasten kansallisvaltioiden sisällä. Tämän voidaan nähdä rajoittaneen ja tasapainottaneen hillitöntä

kaiken julkisen elämän yksityistämistä. 1980-luvulta lähtien nämä sosiaalisen ja poliittisen elämän tasapainottavat ominaisuudet ovat asteittain hävinneet niin, että sosiaalidemokraattinen politiikka itsessään, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteineen, näyttäytyy dinosauruksena.

Analogian tekeminen luonnon evoluutioon on vaarallista. Ihminen eroaa eläinkunnasta kielenkäytön ja ajattelukykynsä perusteella, sekä hienovaraisessa inhimillisen tarkoituksen ja merkitysten muodostamisen tavassa. Uusi aikakausi, joka hyökkää inhimillisen merkityksen, halujen ja tarkoitusten vakiintuneita muotoja vastaan, on vähintäänkin vaarallinen yritys ja pahimmassa tapauksessa jopa apokalyptinen skenaario. Samaan aikaan kun yhteiskuntakritiikki ja arviointi ovat kapeutuneet ja omaksuneet yhä selvemmin hyötynäkökulman, näyttää tällaisen yrittäminen ylimieliseltä voitonriemulta, johon liittyy suuria riskejä.

Emme voi kieltää, ettemmekö olisi astumassa uuteen historian vaiheeseen, johon liittyy keskeisesti teknologian ja globalisaation muutoksia. Kuitenkin voimme kyseenalaistaa, pitäisikö hylätä kaikki tasapainottavat piirteet, joihin olen edellä viitannut, pitäisikö kulttuuri ja ajattelu kaupallistaa. Perinteisesti tilanteissa, joissa diktatuuri tukahduttaa kaiken kritiikin, diktatuuri luutuu ja lopulta kaatuu. Kulttuurin tasapainon puolustaminen voisi siksi olla viisas liike juuri niiltä voimilta, jotka tällä hetkellä suunnittelevat vallankaappausta.

Mutta miten voimme arvioida näitä ja muita kysymyksiä? Mistä yhteiskuntatieteilijä voi etsiä vastauksia? Tässä artikkelissa olen etsinyt vastauksia juuri niiltä kentiltä, joiden Rifkin väittää olevan kypsiä kaupallistumiselle – kulttuurin, koulutuksen ja julkisten palvelujen kentiltä. Uskon näiden olevan oikea tarkastelun kohde, koska näillä kentillä kaupallinen vallankaappaus voi kääntyä kaupalliseksi yliyrittämiseksi. Koska valtavan muutoksen kohteena on tämä kenttä; ne paikat joihin sosiaalistamme nuorisomme, joissa neuvotellaan moraalista ja tarkoituksesta, joissa istutetaan kauan vaalitut patriotismin ja kansalaisuuden ideaalit, joissa tuotetaan julkisia hyödykkeitä ja palveluita.

Nämä siis ovat tarkasteluni kohteet, mutta miten näitä tulisi arvioida? Mistä näyttöimme muodostuu? Yritämme hakea inhimillisen merkityksen lähteitä: tapoja, joilla ihmiset puhuvat elämästään, hallitsevat elämäänsä sekä tavoittelevat unelmiaan ja elämän tarkoitusta. Tämä on aina muodostava yhteiskunnan moraalisen keskuksen, jatkuvan legitimitietin lähteen. Jos yhteiskunnan rakenne ja toiminta kokonaisuudessaan erkanevat yhteiskunnan muodostavien ihmisten kollektiivisista ja yksilöllisistä pyrkimyksistä, päädytään klassiseen legitimaatiokriisiin, tilanteeseen, jossa järjestelmän vaatimukset ja sen jatkuvat pyrkimykset

eroavat tai asettuvat vastakkain ihmisten kollektiivisten ja henkilökohtaisten pyrkimysten ja halujen kanssa. Keskittymällä tarkastelemaan elämäntapojen ja työhaastattelujen tutkimuksemme pyrkii tarkastelemaan uusien kaupallistamisen ja yksityistämisen aloitteiden, merkityksen, tarkoituksen ja kokemuksen välistä suhdetta.

Kautta linjan tarkastelun keskipisteessä on se, mikä ihmisiä motivoi ja mikä kannattelee heidän merkityksenantoaan. Teemme nähtäväksi sitä, mikä rooli hyödykkeillä ja rahalla on tässä prosessissa. Perimmäisenä tarkoituksenamme on tarkastella, pitäisikö kaupallistumisen ja yksityistämisen tulla ainoiksi inhimillisen merkityksen väliksi, ja onko tämä kaikkea koskeva projekti voittanut elämäntietomustaan rakentavien ihmisten sydämiä ja mieliä. Tästä siirrymme tarkastelemaan niitä projekteja ja unelmia, joita ihmiset elämässään rakentavat.

Reformien ja uudelleenjärjestelyiden tarkoituksettomat seuraukset

Suuri osa 1980-luvulta 2000-luvun alkupuolelle tapahtuneista organisaatiomuutoksista koski laajojen ja joskus joustamattomien tarjonnan organisaatioiden uudelleen järjestelyä tai korvaamista joustavimmilla, markkinaorientoituneilla ja tulostietoisilla organisaatioilla. Tämä nopea uudelleenjärjestäytymisen jakso toteutettiin globaalien uudelleenorganisoinnin ja huomattavien teknologisten muutosten aikana. Ei siis ole yllättävää, että monilla niistä muutoksista, jotka lähtökohtaisesti toteutettiin varsin hyväksyttävistä syistä, on ollut ennalta odottamattomia seurauksia. Mullistavilla organisaatiomuutoksilla on aina kääntöpuolensa – näin oli ensimmäisen teollisen vallankumouksen kohdalla, ja näin on myös tänä teknologisten ja globaalien muutosten kautena. Nämä tarkoituksettomat muutoksen sivuvaikutukset alkavat hitaasti tulla näkyviin nyt, kun ensimmäinen muutoksen aalto alkaa hidastua. Se, taittavatko, kääntävätkö vai keskeyttävätkö nämä sivuvaikutukset ne uudistukset, joiden seurauksena ne ovat syntyneet, riippuu osittain siitä, pystymmekö tunnistamaan sivuvaikutusten luonteen ja syyt. Tässä artikkelissa esitän, miten tarkoitamattomien kääntöpuolien huomiotta jättäminen itse asiassa uhkaa uudelleenjärjestelyiden ja reformiyritysten voimaa ja jatkuvaa menestystä.

Useilla reformeilla on samanlaisia piirteitä: ne pyrkivät julkilausumaan uusia visioita ja päämääriä, jotka kiinnittyvät tuloksellisuuteen ja standardeihin. Julkis-

palveluissa näiden normien mikrohallinnointi siirtää muutokset usein monimutkaiselle yksityiskohtien ja määrittelyn tasolle, jonka vaikutukset ovat mitättömän pieniä. Paradoksi uusien vapaiden markkinoiden maailmanjärjestyksen ytimessä onkin, että samalla kun liiketoiminta on yhä vähemmän säädeltyä, tulee julkisesta sektorista minuuttiaikataulujen ja yksityiskohtien tasolla mikrohallinnoitu. Yksityisen sektorin vapaat markkinat ja sääntelyn purkaminen on tarkoittanut julkisen sektorin mikrohallinnointia ja uutta sääntelyä. Tässä artikkelissa tarkastelemme reformin paradoksisen piirteen merkityksiä, sen vaikutusta julkiseen sektoriin ja erityisesti koulutusjärjestelmään. Monet niistä uudistuksista, jotka ovat nostaneet tuottavuutta ja tuloksellisuutta liike-elämässä, ovat siirtyneet myös julkiselle sektorille tuottaen kuitenkin edellä mainittuja sääteleviä ja mikrohallinnollisia piirteitä.

Yksi yhteinen piirre sekä liike-elämän että julkisen sektorin uudistuksille on, että uudistusten ja aloitteiden pyrkimyksenä on korvata uudistuksen kohteena olevan organisaation vallitsevat, olemassa olevat järjestykset. Näin tarkasteltuna voidaan ajatella, että organisaation muutos sisältää yhden organisaation muistin korvaamisen tai jopa tuhoamisen uuden muistin alta. Tällainen muistin tuhoaminen voidaan mahdollisesti sovittaa paremmin liike-elämään, mutta sen sovittaminen sosiaalipalvelujen hienovaraiseen ekologiaan on usein hengenvaarallinen prosessi. Palvelut voivat romahtaa ja useiden ihmisten elämä ja elämänmahdollisuudet saatetaan menettää tässä sekasorrossa.

Samanlainen vastakkainasettelu toimii tarkasteltaessa henkilökohtaisia missioita, joita ihmiset tuovat työelämään. Liike-elämässä, erityisesti IT-alalla, uudet joustavat järjestelmät antavat usein työntekijöilleen mahdollisuuden omien projektien toteuttamiseen. Tämän nähdään vahvistavan yhtiön innovatiivista ja tuotanto-orientoitunutta missiota. Julkisen sektorin mikrohallinnoiduissa ja uudelleen säädellyissä järjestelmissä voidaan havaita päinvastainen kehitys. Työntekijöiden missiot ja projektit on korvattu tehtävänannoilla, jotka määrittelevät sekä standardit että käytöksen. Näin ollen organisaation missioiden ja työntekijöiden henkilökohtaisten motiivien yhteen kiinnittymisestä tulee korkeintaan satunnaista ja pahimmillaan ristiriitaista. Tämä voi tarkoittaa sitä, että ihmiset, jotka työskentelevät uudelleen järjestetyissä julkispalveluissa, irrottavat sydämensä ja mielensä hankkeesta ja toimivat kuten teknikot suorittaen heille annettuja tehtäviä minimalistisesti: ”se on vain työ – ilmestyn paikalle ja teen mitä minun käsketään tehdä”. Tästä on pitkä matka henkilökohtaisesti koettuun, välittävään ammatillisuuteen, joka aikanaan luonnehti julkissektorin toiminnan huippua.

Maininta aikaisemmasta välittävästä ammatillisuudesta saattaa herättää epäilyksiä. Tällainen väite haikahtaa tietenkin kultaisten aikojen, menneen harmonian ja saumattomasti toimivan julkisen sektorin muistelulta. Tietenkään asiat eivät koskaan olleet näin – ”nostalgiaakaan ei ole enää sellaista kuin se oli ennen”. Tosiasiassa joissakin julkispalveluissa kehittyi kulttuuri, joka suosi palvelujen tuottajaa asiakkaan sijaan, ja toisinaan ammattiyhdistystoiminta pahensi tätä ongelmaa entisestään. Kysymys siitä, kenen hyväksi julkinen sektori toimii, on ikuinen ongelma – julkishallinnon ammatillinen ryhmittymä voi kaapata resursseja omaan käyttöönsä, aivan kuten mikä tahansa muu ryhmittymä. Kannattaa kuitenkin pysähtyä hetkeksi pohtimaan, onko tällaista koskaan tapahtunut samassa mittakaavassa kuin joissakin yksityisen sektorin tapauksissa. Julkisella sektorilla on markkinoiden säätelyä kuitenkin pidetty aina merkityksellisenä. Tällä on myös rajoitettu ja tarkkailtu hyväksikäyttöä ja ammatillista resurssien kolonisaatiota. Julkisella sektorilla on kuitenkin aina ollut ongelmia, joista voidaan löytää esimerkkejä 1970-luvun Britanniasta.

1970-luvun konfliktien esiin kaivaminen, syyllisten hakeminen ja syiden hahmottelu jää historioitsijoiden tehtäväksi. Näiden konfliktien merkitys tämän artikkelin argumentaatiolle on siinä, että ne osoittavat yleisesti hyväksytyksi sen näkemyksen, että julkispalveluissa eivät kaikki asiat olleet mallillaan ennen viimeaikaisia uudistuksia ja uudelleen järjestelyitä. Julkispalveluista voitiin löytää itseään palvelevaa ammatillisuutta, köyhyyden kulttuureita ja institutionalisoituneita käytäntöjä, jotka toimivat oppilaiden, potilaiden ja asiakkaiden etua vastaan. Kyseessä ei siis ole ”takaisin kulta-aikaan” haikaileva kritiikki.

Näkemykseni mukaan yksi keskeinen sodan jälkeisten vuosien julkispalveluja kuvaava piirre oli jatkuva hoiva-ammattillisuuden eetos – kutsumuksen tunne. Tämä missio kesti ja kantoi yli edellä kuvattujen käytäntöjen ja erityisintressien. Se, että opetus ja sairaanhoito olivat niin korkealaatuisia huolimatta matalasta palkasta ja riittämättömistä resursseista, kertoo kutsumuksen ja velvollisuudentunnon määrystä, joka useilla julkisen sektorin työntekijöillä oli tuohon aikaan. Ehdotankin, että olemme aliarvioineet sen uhratuvan mission, joka monilla julkisen sektorin työntekijöillä on ollut.

Julkispalveluiden professiot eivät kuitenkaan ole monoliittisia kokonaisuuksia. Professio on etujen yhdistelmä, jota pitää koossa yhteinen nimitys tiettyinä aikana. Näin ollen professio voi pitää sisällään elementtejä, jotka ovat itseään palvelevia, joitain jotka ovat puhtaasti instrumentaalisia (jopa minimalistisia ammatillisen eetoksen kannalta), samalla kun toiset ryhmät säilyttävät korkeat

toiminnan normit ja omistautuneen vastuullisuuden. Ongelma siis on, kuinka kehittää sellaisia aloitteita uudistuksiksi, jotka hillitsevät, rajoittavat ja uudelleen ohjaavat (julkisen sektorin palveluiden) itseään palvelevia, instrumentaalisia ja minimalistisia elementtejä, ja samalla palkitsevat niitä, jotka ovat omistautuneet kutsumukselleen. Tämän artikkelin esittelemä työ osoittaa, että uudistukset ovat osuneet ammatillisuuden vähemmän julkis-henkisiin elementteihin, mutta ovat näin tehdessään myös loukanneet ja vähentäneet sitä mission ja julkisen velvollisuuden tunnetta, joka on pitkään luonnehtinut julkispalvelutuotannon parhaimmistoa. Uudistukset usein heittävät lapsen pois pesuveden mukana, ja kun näin on kerran käynyt, osoittautuu lapsen elvyttäminen poikkeuksellisen hankalaksi tehtäväksi. Uudelleen järjestämisen kuumeisessa tahdissa tarvitaankin pysähtymistä: on pohdittava niitä syvälleikäviä vaaroja, jotka nousevat esiin, kun omistautuneet ja velvollisuudentuntoiset ryhmät, jotka ylläpitävät julkispalveluitamme, alkavat yhä enemmän ilmaista vieraantumistaan ja epätoivoaan.

Lähteet

- Levinson, Daniel J. 1979. *The Seasons of a Man's Life*. New York: Ballantine Books.
- Levinson, Daniel J. & Levinson, Judy D. 1996. *The Seasons of a Woman's Life*. New York: Alfred A Knopf.
- Marshall, G. 2001. Comment. *The Observer*, 28 October, 9 (see *Climate Changes*: www.risingtide.org.uk).
- Putnam, Robert D. 2001. *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rifkin, Jeremy 2001. *The Age of Access: How the Shift from Ownership to Access is Transforming Capitalism*. London: Penguin.
- Sennett, Richard 1999. *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. London: W.W. Norton.
- Sheehy, Gail 1998. *Understanding Men's Passages: Discovering the New Map of Men's Lives*. New York: Random House.